

Maria Waclawek
Humanistična fakulteta Šlezijjske univerze v Katowicach
maria.waclawek@us.edu.pl

Slavistična revija 71/2 (2023): 129–146
UDK 811.163.6'27:811.162.1'27:316
.647.8

DOI 10.57589/srl.v71i2.4103

Tip 1.01

Maria Wtorkowska
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
mariazofia.wtorkowska@ff.uni-lj.si

Žlahta, strgana plahta? Slovenski odnos do družine, kot ga dojemajo slovenski in poljski anketiranci

Prispevek obravnava odnos do družine – ene od pomenskih kategorij, ki smo jih odkrili pri raziskavi jezikovno-kulturnega stereotipa Slovence na podlagi anketnih podatkov. V raziskavi smo uporabili metodologijo jezikovne podobe sveta, mdr. stereotipa. Gradivo smo razdelili na skupine: 1) vrsta odnosa; 2) ustvarjanje družine, njeni člani in velikost; 3) drugo. Model, ki se je izoblikoval skozi raziskavo, potrjuje tako pozitivno kot negativno vrednotenje slovenske družine z vidika lastne perspektive, z vidika tuje (poljske) perspektive pa v glavnem pozitivno in uravnoteženo (distancirano) vrednotenje. Za avtostereotipno dojetje je značilna velika samokritika. Slovenci pri svoji oceni omenjajo tako bližnje, tesne odnose (o katerih pričajo opredelitve, ki kažejo močno navezanost na družino in tradicijo) kot tudi oddaljene (ki – po besedah anketirancev – mdr. izvirajo iz pogostih ločitev oz. prekinitvev stikov ali sporov glede zapuščine).

Ključne besede: jezikovno-kulturni stereotip Slovence, stereotip, družina, tradicija

“Žlahta, strgana plahta?” Slovenian Attitudes Towards the Family as Perceived by Slovenian and Polish Respondents

The article deals with attitudes towards the family – one of the semantic categories we discovered in our research, based on survey data, into the linguistic-cultural stereotype of Slovenians. In the research, we used the methodology of the linguistic image of the world, – including stereotypes. We divided the material into the following groups: 1) type of attitude; 2) starting a family, family members, and family size; 3) other. The model that emerged during the research confirms both positive and negative evaluations of the Slovenian family from the Slovenian perspective of, and mainly positive and balanced (distanced) evaluations from a foreign (Polish) perspective. The autostereotyped perception is characterised by strong self-criticism. In their evaluation, Slovenians mention both close, intimate relationships (as evidenced by descriptions showing strong attachment to family and tradition) and distant ones, which, according to the respondents, stem from, among other things, frequent divorces, break-ups, or disputes over inheritance.

Keywords: linguo-cultural stereotype of a Slovenian, stereotype, family, tradition

Pojem »družine« lahko [...] primerjamo s pojmom »domovine«: oba povezujeta identiteto človeka z mestom, »od koder izvira«.

Pojęcie „rodziny” może być [...] przyrównane do pojęcia „ojczyzny”: obydwą łączy tożsamość człowieka z tym, „skąd pochodzi”.

Anna Wierzbicka (2007: 193)

1 Uvod

Družina je temelj družbenega obstoja in delovanja – v družbi zaseda osrednje mesto in odloča o njeni kvaliteti. Nič čudnega torej, da tematika, povezana z družino, priteguje zanimanje več raziskovalcev široko razumljenih humanističnih ved (prim. mdr. Rener 1996; Rener, Potočnik, Kozmik 1995; Satir 1995; Švab 2001). Pogosto se pojavlja tudi v poljskih jezikoslovnih delih, tudi etnolingvističnih (npr. Bielenin-Lenczowska 2008; Bielińska-Gardziel 2009; Kochmańska 2009; Mariak 2019). V slovenski literaturi nismo našli širokopoteznih raziskav o družini z jezikoslovno tendenco (mdr. z etnolingvistično). Zato upamo, da bo naš prispevek neke vrste spodbuda k spremembi takega stanja.

Družina (rodzina) – splošno razumljena kot temeljna družbena celica – je v slovenskih splošnih slovarjih razložena nekoliko drugače kot v poljskih. Podobno je sicer opredeljena najprej v ožjem smislu – *ožja družina, ožji sorodniki* – nato pa v širšem: sorodniki in priženjeni (*daljna družina, daljni sorodniki*). *Uniwersalny słownik języka polskiego* družino v izhodiščnem pomenu razlaga na dva načina – tako 'zakonca in njuni otroci' kot tudi 'osebe v sorodstvu, priženjene' (USJP 2008, zv. 3: 962). Prvi del slovarskega gesla zožuje pomen temeljne družbene celice na osebi, ki ju uradno povezuje zakonska zveza, in njune potomce (odnos starši – otroci). Bolj funkcionalna se zdi razlaga, ki jo ponuja spletni slovar *Wielki słownik języka polskiego PAN* (v okviru podiztočnice 'z otroki'): 'skupnost, sestavljena (po tradicionalni podobi) iz staršev in njihovih otrok' (WSJP).¹ Ta opredelitev kaže na spremembe, ki potekajo v (ne zgolj poljski) kulturi in so povezane s širšim dojetjem družine (prim. npr. kolokacije, ki jih navaja WSJP: *rodzina nuklearna* 'jedrna družina', *rodzina patchworkowa* 'reorganizirana družina', *rodzina rekonstruowana* 'obnovljena družina').² V primerjavi s poljsko razlago slovenska³ podrobneje opredeljuje vrste družbenih odnosov, ki tvorijo družino – lahko gre za skupnost starša ali obeh staršev z otrokom/otroki ali za skupnost zakonca/partnerja in enega od staršev z otrokom/otroki.⁴ Poleg stilno nevtralnega izraza *družina* so uslovarjeni tudi sinonimni: pomanjševalnica *družinica*, pogovorno *familija*, zastarelo *obitelj* in pa *rodbina* – brez izrazitejše zaznamovanosti. Slovenski slovarji (prim. SSKJ, SSF in SPSPI) frazeoloških enot s sestavino *družina* ne navajajo, najdemo pa v njih paremije s pogovornim izrazom za drugi tip širše družine, in sicer *žlahta* (poljsko je etimološko ista beseda *szlachta*, ki pomeni 'plemstvo'; v tem pomenu prim. slovenski pridevnik *žlahten*) s pomenom 'sorodniki',⁵ ki izkazuje negativno vrednotenje.⁶

¹ [Na spletu](#). Drugi podpomni podiztočnice *rodzina* 'družina' so nakazani s prilastki: 2) plemiška, 3) frančiškanska, 4) jezikovna in 5) rastlinska.

² [Na spletu](#).

³ Gl. SSKJ².

⁴ O spremembah oblik in kompozicije družine glej mdr. Švab 2001: 57–67.

⁵ Znani slovenski pregovor *Žlahta, strgana/raztrgana plahta* izraža, da se na sorodnike ni mogoče vedno zanesiti, da so prepiri, spori v družini pogosti; izraža, da so lahko drugi ljudje bolj zanesljivi, pripravljene pomagati kot pa sorodniki (SPSPI: Fran/Pregovori); da od sorodstva človek ne more pričakovati pomoči, koristi (SSKJ: Fran/SSKJ²). Poljski ustreznik omenjenega pregovora je *Z rodziną najlepiej/dobrze wychodzi się (tylko) na zdjeciu* (v dobesednem prevodu: 'z družino najbolje/dobro izpademo (le) na sliki'), kar pomeni, 'da se na družino ni mogoče zanašati, zlasti kadar gre za finančne zadeve, posele'.

⁶ Prim. podoben pregovor: *Dobier sosed je več vreden kot vsa žlahta* 'od soseda lahko človek dobi več pomoči, ima več koristi kot od sorodnikov' (SPSPI; SSKJ).

Naš prispevek obravnava način dojemanja in izražanja – kot se kaže v jeziku – odnosa do družine pri Slovencih.⁷ Teoretično podlago za raziskavo predstavljajo izhodišča, ki jih je izoblikovala poljska etnolingvistična šola, zlasti izhodišča v zvezi z odkrivanjem JOS – jezikovne podobe sveta (Dąbrowska, Anusiewicz 2000; Bartmiński 1999, 2006a, 2006b, 2007) in jezikovno-kulturnih stereotipov, ki spadajo v okvir JOS. Za raziskave JOS vlada od 80. let preteklega stoletja veliko zanimanje – v strokovni literaturi se mdr. pojavljajo omembe poljske (in znotraj nje lublinske) ali moskovske etnolingvistične šole. Od leta 2001 potekajo raziskave v okviru EUROJOS – Evropske jezikovne podobe sveta. Ryszard Tokarski JOS opredeljuje kot »zbirko regularnosti, zajetih v kategorialnih slovničnih zvezah (pregibnostnih, besedotvornih, skladenjskih) in semantičnih strukturah, ki prikazujejo danemu jeziku lastne načine, kako vidi posamezne sestavine sveta, ter splošnejše razumevanje organizacije sveta, njegove hierarhije in vrednot, ki jih sprejema jezikovna skupnost« (Tokarski 2001: 366). Besedišče je najizrazitejša raven JOS. V raziskavah JOS nastaja na temelju sistemskih podatkov, med drugim slovarskih, besedilnih in anketnih. Kot *stereotip* razumemo »predstavo, ki je utrjena v pogovorni, vsakdanji varianti splošnega poljskega jezika in stoji med jezikovnim izrazom ter zunaj-jezikovno resničnostjo« (Bartmiński, Bielińska-Gardziel 2012: 10), zaznamujejo pa jo antropocentrični zorni kot in s tem povezana perspektiva (Bartmiński 2006a: 78–9), intersubjektivizem, težnja po poenostavljanju, »zdravorazumskost«, opisnost in obenem ustrezno vrednotenje. Pri etnolingvističnih raziskavah je posebej dragoceno odkrivanje koncepta v primerjalnem okviru: oblikovanje avtostereotipa (A) – načina dojemanja v lastni skupini (torej predstav Slovencev o sebi) – in heterostereotipa (H) – pogledov in presoje pri drugih (tu na primeru Poljakov).⁸ Seznanjenost – vsaj delna – s kulturo druge države je bila naš pogoj za udeležbo v raziskavi.⁹ V njej je sodelovalo skupaj 200 oseb (100 Poljakov in 100 Slovencev). Podoba, ki se je izoblikovala na podlagi njihovih odgovorov, odlikuje velika pronicljivost, zato jo imamo za reprezentativno.

Gradivno osnovo tvorijo podatki, ki izhajajo iz t. i. »priklicanih« virov – anket. Iz zbranega gradiva o načinu konceptualizacije odnosa Slovencev do družine smo izbrali skupaj 460 izpisov: 286 iz podatkov, ki so jih prispevali slovenski anketiranci, in 174 iz podatkov od anketiranih Poljakov. Vsota vseh avto- in heterostereotipnih izsekov tvori osnovo za analizo posameznih deležev.¹⁰

Gradivo smo razdelili na sledeče skupine: 1) vrsta odnosa; 2) ustvarjanje družine, njeni člani in velikost; 3) drugo. Glede na značaj vprašanja – naj opredelijo odnos do družine – je večina izpisov *a priori* povezana z vrsto odnosa (A – 57 %, H – 51 %). Vendar pa se – drugače kot pri odgovorih glede poljskega odnosa do družine – visok

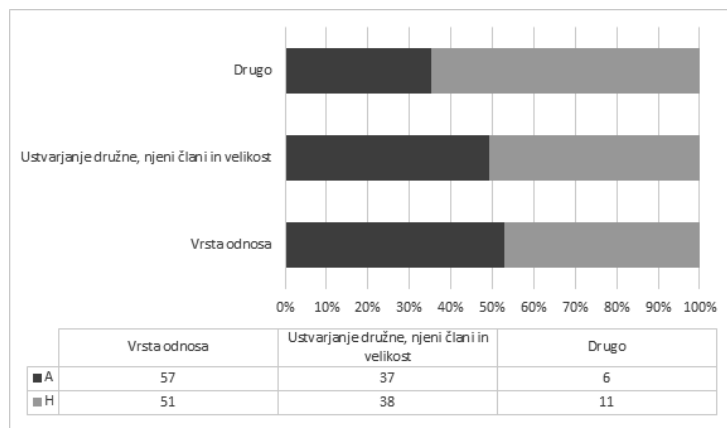
⁷ Za odnos do družine pri Poljakih gl. prispevek: Waclawek, Wtorkowska 2021.

⁸ Podoba slovensko-poljskih povezav, mdr. zaradi zgodovinskih, političnih in geografskih vzrokov, nima večjega odzvena v dojemanju nobenega od obeh narodov. Vendar pa je smiselno raziskovati delovanje obojestranskih stereotipnih predstav pri Poljakih in Slovencih, ki medsebojne stike imajo.

⁹ V monografiji (Waclawek, Wtorkowska 2022) so zbrani in povzeti rezultati večjega dela te raziskave (v njej je tudi bibliografski seznam naših predhodnih objav). V tem prispevku se osredotočamo na še neobjavljen del rezultatov raziskave – oblikovanje podobe sveta na osnovi odgovorov v okviru vprašanja o odnosu do družine pri stereotipnem oz. tipično dojemnem Slovencu.

¹⁰ Vsota izsekov (I) pri avto- (A) in heterostereotipu (H) znaša: $I_A = 286$ (100 %) in $I_H = 174$ (100 %).

delež izsekov navezuje tudi na vprašanja, povezana z ustvarjanjem družine, njenimi člani in velikostjo (A – 37 %, H – 38 %). Zadnjo skupino – 'drugo' – je treba obravnavati kot dodatno, a pomembno, in to ne le glede na njen delež – izraziteje je viden pri heterostereotipnem dojemanju (A – 6 %, H – 11 %).¹¹ Graf 1 prikazuje deleže prepoznanih kategorij.

Graf 1: Odnos Slovencev do družine – razdelitev gradiva (%).

A – avtostereotip; H – heterostereotip

Pri opisu podobe sveta smo upoštevali vse ugotovljene lastnosti, tudi če so bile opažene le posamično – v skladu z mnenjem etnolingvistov je tak pristop dragocen (prim. Bartmiński 2007: 90), mdr. zato, ker lahko nakazuje nove tendence v (ponovno) oblikovanem modelu. To pomeni, da se predpostavlja, da je model do določene mere spremenljiv. K sprejeti razdelitvi pomenskih kategorij (svojevrstnih »domen«) je mogoče uvrstiti dodatno strukturo, povezano z določenimi vidiki/pomenskimi sestavinami (prim. Bartmiński 2006b: 40–2). Pri kategoriji 'družinski odnosi' se vanjo vključeni izpisi nanašajo zlasti na družbeni vidik. Glede na to, da mehanizmi ugotavljanja tovrstnih vidikov (in tako pripisovanja ustreznih izsekov) niso vedno v polnosti razberljivi – ker so »vpeti v subjektivno dojemanje stvarnosti in se včasih med sabo izključujejo« (Bartmiński 2006b: 41) –, jih kljub temu, da jih gotovo odlikuje določena operativnost, v naši analizi (drugače kot to velja za osrednja dela etnolingvistčne smeri) nismo uporabljali v meri, ki bi presejala dodaten kriterij (prim. Waclawek 2015: 198).

2 Vrste družinskih odnosov (bližnji, vmesni/uravnoteženi, oddaljeni)

Visok delež podatkov, ki podrobneje opisujejo družinske odnose Slovencev (več kot polovica vseh izsekov) tako v heterostereotipnem (H – 51 %) kot tudi – še nekoliko večji delež – avtostereotipnem (A – 57 %) dojemanju, je omogočil določitev treh

¹¹ V raziskavi poljskega odnosa do družine so deleži teh vrednosti drugačni: vrsta odnosa (A – 81 %, H – 69 %), ustvarjanje družine, njeni člani in velikost (A – 17 %, H – 29 %), drugo (A in H – po 2 %) – prim. Waclawek, Wtorkowska 2021: 451.

vrst odnosov: a) bližnji, b) vmesni (uravnoteženi) in c) oddaljeni. Poljsko (torej tuje) dojemanje je bolj enostransko, pri slovenskem pa se zaradi obširnejšega vpogleda v tematiko kaže velika kritičnost (prim. tabelo 1).

Tabela 1. Vrste odnosov – splošna razdelitev (%).

	Bližnji	Vmesni (uravnoteženi)	Oddaljeni	Skupaj
A	23	10	24	57
H	30	17	4	51

A – avtostereotip; H – heterostereotip

Znaten delež odgovorov anketiranih Poljakov – pri Slovencih pa bistveno manjši – enoznačno priča o dojemanju bližine v odnosih slovenske družine (A – 23 %, H – 30 %). Vrsto 'bližnji odnosi' zaznamuje največja številčnost, a tudi največja pomenska raznovrstnost zbranih podatkov. Izpisano gradivo smo razdelili v tri tematske kroge, okrog katerih lahko nanizamo izbrane izseke.

Različne **opredelitve bližnjih družinskih odnosov**, ki so jih navajali anketiranci, sestavljajo velik in odstotkovno raznolik delež izsekov (A – 9 %, H – 15 %). V tej skupini so se znašli izpisi, ki družinske odnose (vezi) eksplicitno opredeljujejo kot pomembne; pojavljajo se pridevniki tipa *pomemben (važny)* in *močen (mocny/silny)*; v poljskih izjavah je poleg njih večkrat mogoče opaziti tudi druge, ki na podoben način izpostavljajo, da so odnosi tesni: *bliski (bliźni)*, *dobry (dober)*, *istotny (bistven)*:

- [družinski odnosi] *so pomembni; Slovincem so pomembne družinske vezi; družina je Slovencu pomembna; družinske vezi so močne; družine imajo v Sloveniji še vedno močne vezi;*
- [relacije rodzinne są] *bardzo ważne; rodzina jest dla nich ważna; rodzinna więź jest mocna; silne więzy rodzinne; bliska więź z rodziną; [relacje] są dobre; podobnie jak we wszystkich krajach słowiańskich – rodzina jest istotna w życiu każdego Słowienca.*

Slovenski anketiranci – v nasprotju s poljskimi – so pogosto poudarjali omejenost takega odnosa na le ozek krog: *družinski odnosi so nam pomembni predvsem v ožjem sorodstvu – znotraj družine; družine so si blizu, vendar v večini le ožji družinski člani (lahko tudi stari starši); veliko poudarka dajejo zgolj na ožji družinski krog; ne dajejo veliko poudarka na daljne sorodnike.*¹² Takega poudarjanja le najbližje družine v poljskih izjavah ni opaziti: *Słowienicy mają silne więzy rodzinne, także z członkami dalszej rodziny; więzy silne również z dalszą rodziną.*

Po modelu, ki se je izoblikoval v raziskavi, se odnosi med družinskimi člani vrednotijo zelo pozitivno. Zato se zdi čudno, da se zgolj pri avtostereotipnem dojemaju

¹² O slovenski navezanosti na širše sorodstvo priča le en izsek: *navezanost na razširjeno družino.*

(A – 2 % od 9 %) pojavljata glagola *ceniti* (*cenitć*) ali *pomeniti* (*znaczyć*), zadnji s prislovom *veliko*, oba s poudarkom na pomenu družine: *cenimo svojo družino*; *cenijo družino*; *Slovenci cenimo družinsko življenje*; *družina je cenjena*; *družinski odnosi pomenijo veliko*; *družina nam veliko pomeni*; *družina nam pomeni precej veliko*.

Velik del izsekov v skupini ‚bližnji odnosi‘ omogoča izris **lastnosti Slovencev v kontekstu družine** (A – 11 %, H – 14 %). Izjave, zbrane iz »priklicanih« virov, tvorijo precej veliko skupino različnih opredelitev, ki enoznačno kažejo na **družinskost** stereotipnega oz. tipičnega Slovencev – deleži so tu enaki tako pri avto- kot pri heterostereotipu (A in H – po 6 %).¹³

Pridevnik *družinski* (*rodzinny*) je bil neposredno omenjen redkeje: *smo družinski*; *družinski ljudje*; [Słoweniec to] *osoba rodzinna*; *rodzinni*; *dość rodzinni*; *bardzo rodzinni*. Večina opisov (zlasti slovenskih) v tej skupini govori o navezanosti (*navezani/povezani*) na družino, bližini/povezanosti njenih članov (*przywiązani/zzyci*):

- *navezani na svojo družino*; *Slovenci smo navezani na svojo družino*; *družine so zelo povezane*; *družinski člani so tesno povezani*; *zelo povezani z družino*;¹⁴
- *przywiązany do rodziny*; *Słoweńcy są bardzo przywiązani do wartości rodzinnych*; *bardzo związani z rodziną i swoim miejscem pochodzenia (domaća hrana je najboljša)*; *duże przywiązanie do wartości rodzinnych*; *blisko związani z rodziną*; *rodzina żyta ze sobą*; drugo: *rozwinęte poczucie wspólnoty rodowej*; *solidarność rodzinnych klanów*; *rodzina trzyma się razem*.

Nekateri Slovenci so opozarjali, da je navezanost na družino odvisna od prebivališča ali izvora (mesto ali vas): *povezanost med družinskimi člani je dosti odvisna od geografske lege – v urbanih okoljih je ta povezanost zelo redka, medtem ko na podežlju zaradi starejšega načina vzgoje še vedno precej prisotna*; *na podežlju je več večjih in trdnih družin, v mestih je veliko enostarševskih (ločenih) družin oz. parov*.¹⁵

Z izpostavljenostjo družinskostjo Slovencev je neposredno povezana njegova pripravljenost na **preživljanje časa z družino**, obiske in srečanja, zlasti med prazniki (*za praznike*; A – 3 %, H – 2 %):

- *radi preživljajo čas z družino*; *ljudje, ki preživijo veliko časa z družino*; *preživijo veliko časa s svojimi najdražjimi*; *tipični Slovenec veliko časa preživi z družino*, *še posebej ob praznikih*; *obiskovanje sorodnikov ob praznikih*;
- *spędzający sporo czasu z bliskimi*; *duże spotkania rodzinne są normą*; *rodzinne spotkania są bardzo ważne*; *częsty kontakt z rodziną*.

¹³ Izseki, zbrani v »družinski sindrom«, tvorijo naslednje minizbirke: a) neposredno izraženo *družinski* (po 2 % v A in H); b) povezan/blizu z družino (po 4 % v A in H).

¹⁴ Pri avtostereotipnem primerjalnem dojemanju smo opazili, da je lahko slovenska navezanost na družino manjša kot pri Poljaki: *smo povezani, morda pa vseeno ne tako zelo kot Poljaki*.

¹⁵ Omemba kraja bivanja se pojavlja le v enem poljskem izseku: *na wsi raczej tradycyjnie* (gl. primere, zbrane pod deskriptorjem 'druge pozitivne lastnosti').

Izključno poljski anketiranci so razmeroma pogosto poudarjali, da o pomenu družine za Slovence lahko priča že samo dejstvo, da jo v pogovorih omenjajo, pogosto tudi takrat, ko to ni tema pogovora (H – 4 %): *często o niej [rodzinie] mówią, co raczej pokazuje, że rodzina jest dla nich ważna; często w rozmowach wspominają rodzinę, mimo że nie jest ona tematem rozmowy.*

Družinskost Slovence, potreba po preživljanju časa z bližnjimi oz. skupno praznovanje je povezano z dejstvom, da so anketiranci v predstavljenem modelu izpostavili tudi **druge** pozitivne lastnosti Slovence, po deležu sicer neizrazito (tj. po 2 % pri A in H v obravnavani skupini lastnosti Slovence v kontekstu družine). Slovence se tako dojema kot osebo, ki spoštuje tradicijo, skrbi za družino, je skrbna, pripravljena pomagati, ljubeča, razumevajoča, odgovorna in do družine zaščitniška – v odgovorih predstavnikov obeh narodov lahko najdemo različne podrobnejše opise te vrste:

- *v družinah po večini še vedno veljajo tradicionalne vrednote; še vedno tradicionalna vloga v družini; mislim, da si družinski člani vzajemno pomagajo in se podpirajo, kakor se le da; večinoma ljubeči; resni in odgovorni; jo [družino] branimo;*
- *przywiązanie do tradycji [i rodziny]; raczej tradycyjne więzi rodzinne; na wsi raczej tradycyjnie; Słoweńcy dbają o relacje rodzinne; dbałość o podtrzymywanie kontaktów; troskliwi; opiekuńczy; pomocni; kochający, oddany rodzinie; wyrozumiali.*

V nekaterih izjavah poljskih anketirancev je vidna negotovost glede presoje, ki priča o le majhnem poznavanju obravnavanega naroda. Omenjajo, da informacije niso iz prve roke, da so rezultat prvega vitsa itp.: *wydaje mi się, że Słoweńcy dbają o relacje rodzinne; wydaje mi się, że raczej są to ludzie bardziej ceniący sobie towarzystwo bliskich, rodzinni; z opowieści znajomych wynika, że więzi rodzinne są raczej silne, zwłaszcza między rodzeństwem.*

Iz odgovorov obeh narodnosti se je izrisala dodatna poteza, ki kaže na **ambivalentno vrednotenje bližnjih družinskih odnosov** (A – 3 %, H – 1 %). Manjši, pa vendarle pomemben odstotek slovenskih mnenj priča, da so slovenski družinski odnosi občasnno kar preveč tesni, s preveliko in posesivno skrbnostjo – celo patološki: *patološka navezanost na starše in otroke; patološko zaščitništvo „naših” (velja tudi izven družine za krog, ki mu pripadamo) in demonizacija „njih” – tudi daljših, bolj oddaljenih sorodnikov (obravnavanih kot homogena skupina).* Poleg tega se v slovenskih izjavah pojavlja konfrontativno dojetanje – slovensko priznavanje pomena družine bi lahko bilo manjše kot pri Poljaki ali pa izvira bolj iz pričakovanj okolice kot pa iz pravih potreb srca: *družina je pomembna, a ne tako kot na Poljskem; družinski odnosi pomenijo veliko, vendar ljubezni ne izkazujemo tako odprto kot Poljaki; družina je cenjena, čeprav se zdi, da nekoliko bolj zaradi pričakovanj okolice.*¹⁶

Na podlagi gradiva, izpisanega iz odgovorov anketirancev, je mogoče poleg modela, ki priča o *stricto* pozitivni drži Slovencev v odnosu do družine, izluščiti tudi drugo vrsto odnosa – ki kaže na **vmesnost (uravnoveženost) družinskih odnosov**. Gre za odnos,

¹⁶ V poljskih izjavah se je podobno mnenje pojavilo le enkrat: *odniosłam wrażenie, że więzi rodzinne nie są tak silne jak u Polaków.*

ki se dojemata kot ustrezen, vendar brez polne angažiranosti (A – 10 %, H – 17 %). Po tako profiliranem modelu je za Slovence značilen:

- ustrezen, a distanciran odnos do družine – brez čustvenosti, spontanosti, kar priča o določeni površnosti v družinskih stikih (A – 6 %, H – 17 %): *urejeni [družinski odnosi]; pravilni; ne kažejo navzven čustev; zadržani; z distanco; v ožjem krogu družine na izgled zadržani; ne preveč topli; popravne stosunki z rodziąą, ale bez nadmiernego okazywania uczuć; uczucia jednak na wodzy: przytulanie, całowanie, uściski dozwolane; brak wylewności i spontaniczności; chyba raczej ma autor pieśni, gdy pisze o tragedii rodzinnej, że padł telewizor i trzeba będzie rozmawiać – raczej trudno mi sobie wyobrazić „typową” słoweńską rodzinę tocząca takie głębokie, rozdzierające duszę rozmowy; myślę, że są względem siebie życzliwi, ale dość powierzchowni w kontaktach;*
- postopno opuščanje navezanosti na družino in tradicijo, ki je povezano z zunanji dejavniki – zaposlenost, pomanjkanje časa, vse hitrejši življenjski slog itp. (le A – 4 %): *Po drugi strani pa se družinske vezi zelo krhajo in pri mnogih pomenijo zelo malo, saj so urniki staršev pogosto taki, da je njihov čas z otroki zelo omejen. Tak model se počasi spravlja v tradicijo, kar pomeni, da se družinska tradicija, kot je bila včasih, malo izgublja; zmeraj se nam nekam mudi in nimamo časa za družino; čedalje manj je stika s širšo družino, za kar je kriv vedno hitrejši način življenja.*¹⁷

Za Slovence so lahko in so značilni tudi **oddaljeni, distancirani družinski odnosi**, kar se je s kvantitativnega in kvalitativnega vidika posebej močno pokazalo pri avtostereotipnem dojetanju (A – 24 %, H – 4 %), ki izraža visoko raven samokritike. Izpisano gradivo smo razdelili v tri tematske kroge, h katerim izpisi težijo.

Družinske odnose v obravnavani skupini je večina slovenskih anketirancev opisovala kot (zelo) **oddaljene, površne in prisiljene**, celo **slabe**, poljski pa manj ostro kot *niezbyt bliskie, chłodne, ograniczone, sąsiedzkie* ('ne ravno tesni, hladni, omejeni, bolj sosedski') (A – 7 %, H – 2 %):

- *slabi [družinski odnosi]; družinski odnosi so včasih slabi; odnosi so površni in žal malce prisiljeni; ni razvite sorodstvene vezi; pogosto ne tako povezani; glede na novodobno vzgojo ni več prave povezanosti med družinskimi člani;*
- *relacje rodzinne nie są takie bliskie; chłodne; relacje rodzinne raczej ograniczone, podobnie jak sąsiedzkie; Słoweńcy i Słowenki, których poznałam, nie wykazywali zainteresowania czy zaangażowania w relacje rodzinne.*

Pri tako profiliranem dojetanju – izključno avtostereotipnem – se izrisuje podoba Slovence kot (mladega) **neodvisnega, nedružinskega individualista**, celo **egoista**, ki je predstavnik atomizirane, razdrobljene družbe (A – 6 % od 24 %): *smo egoiści, mislimo*

¹⁷ Poljski anketiranci so opazili, da se člani slovenske družine znajo distancirati od družinskih zadev in poskrbeti zase in za svoje interese – npr. stari starši ob izboru, ali naj se (neobvezno) ukvarjajo z vnuki ali gredo v toplice, izberejo to drugo; podobno otroci, ki morajo izbirati med skrbjo za ostarele starše in odhodom na dopust – gredo na dopust in prepustijo skrb za starše drugim. To priča o visoki ravni asertivnosti in skrbi za lastno dobro počutje, je pa za prodružinsko in požrtvovalno držo Poljakov le težko sprejemljivo: *członkowie rodziny potrafią dbać o swoje interesy, co jest godne pochwały, jednak trudne dla nas Polaków do przyjęcia.*

nase, kam bomo potovali, kje se bomo zabavali; smo egoistično naravnani; večinoma nismo družinski; vsak živi že skoraj zase, zlasti mladi; mladi niso navezani; družina ne igra tako pomembne vloge (vsaj ne pri mladih), ki stavi zlasti na kariero: na prvem mestu je kariera; kariera nam veliko pomeni, včasih več kot družina, ki z družino nima globljih vezi: ohranjanje družinskih odnosov, ampak ni neke globlje povezanosti, razen toliko, kolikor je globlja povezanost naravna; družinske odnose ohranjamo toliko, kolikor je nujno; na same družinske odnose ne polagajo preveč truda, vendar pa ohranja zunanji videz, da bi tako izpolnil družbena pričakovanja: povezani so večinoma zgolj zaradi konvencij; radi se pretvarjajo, da bi izpadli urejeno; veliko dajo tudi na dober zunanji videz – ugled družine; tesnoba, če situacija ni takšna, kot družba pričakuje.

Zlasti v izpisih iz slovenskega gradiva je bilo mogoče odkriti niz lastnosti, **vzroki za oddaljenost v družinskih odnosih** (A – 11 %, H – 2 %). Kot glavni vzrok za slabe družinske odnose se navajajo prepiri in ločitve oz. prekinitve stikov:¹⁸

- družinski spori (*klótnie rodzinne*): zelo pogosti so družinski spori; družinski člani so pogosto med seboj skregani; skoraj pravilo v Sloveniji se mi zdi, da je družina oz. vsaj nekateri družinski člani, da so med seboj skregani in sploh ne govorijo med seboj; v družinah je veliko prepiranja, obsojanja; nekateri sorodniki med sabo sploh ne govorijo; toženje, najpogosteje v zvezi z denarjem pri delitvi premoženja, zapuščine: dostikrat je povod za spore denar, ki pa lahko uniči še tako trdno družino; pogosto krivi tudi spori v zvezi s premoženjem in dedovanjem; denar velikokrat uniči marsikateri odnos; glede denarja so zelo občutljivi, pristranski; klótnie rodzinne o majątek; lubią się sądzić: często w sporach sądowych o podział majątku; skłóceni z powodu majątku;
- ločitve (rozvody): veliko je ločitev; vedno več je ločitev; veliko se tudi loči; veliko [kreganja in] razdrtih družin; v mestih je veliko enostarševskih (ločenih) družin oz. parov; częste rozwody; bardzo dużo rozwiedzionych rodzin, co utrudnia utrzymywanie dobrych relacji z rodziną; odniosłam wrażenie, że bardzo wiele osób jest rozwiedzionych.

Rezultati raziskave so razkrili perspektivo pretežno mlajših, pogosto še študentov, ki so predstavljali znaten delež anketirancev. Ti so svojo oceno pogosto profilirali po eni strani glede na določeno navezanost na izvorno družino in po drugi glede na željo ali potrebo začeti lastno samostojno (ne nujno, da ravno družinsko) življenje.

3 Ustvarjanje družine, njeni člani in velikost

Družino od drugih družbenih skupin ločuje: skupno bivališče njenih članov, isti priimek, skupna lastnina, biološka neprekinjenost in skupna duhovna kultura, ki temelji na ljubezni (Adamski 2006: 306). Anketiranci obeh narodov so ob opredelitvi vrste družinskih odnosov omenjali tudi ustvarjanje družine, njene člane in velikost (A – 37 %, H – 38 %; prim. graf 1).

¹⁸ Takšni pa so deleži minimizirani, ki so se izrisale v okviru tega simptoma: a) družinski prepiri (A – 7 % od 11 %, H – 1 % od 2 %); b) ločitve (A – 4 % od 11 %, H – 1 % od 2 %).

Le redko je mogoče v poljskem gradivu (v slovenskem pa pogosteje) najti izseke, ki govorijo o **neformalnih zvezah** (in možnosti njihovega sankcioniranja), pa tudi o **ustvarjanju družine** (A – 8 %, H – 4 %).¹⁹ Zlasti iz slovenskih izjav je mogoče izluščiti splošnost življenja na koruzi,²⁰ kar se lahko (ni pa nujno) dojema kot pomanjkanje spoštovanja do družine kot institucije: [*družina je pomembna vrednota, vendar*] *poroka ni pogoj za družino; mnogi ne cenijo družinskega življenja, živijo »na koruzi« in imajo rajši pse kot otroke; pari se ne poročajo več toliko kot včasih; veliko živi v partnerski skupnosti; veliko živi v zunajzakonski zvezi; pogosto živijo v izvenzakonskih skupnostih; življenje na koruzi, prej zaradi različnih olajšav, zdaj najbrž že iz navade; nie biorą ślubów*. Poljski anketiranci so menili, da je neformalnih zvez več v mestih (kot na vasi, kjer se ceni tradicionalne vrednote): *w miastach często żyją w nierejestrowanych związkach; brak przywiązania do instytucji małżeństwa, szczególnie w miastach*. Za poroko ali ustvarjanje družine se Slovenec iz nastalega modela odloča pozno, v srednjih letih: *mladi se pozno odločajo za družino; z lastno družino mladi pari odlašajo, otroke imajo (po mojem mnenju) nekje okoli 35. leta; dekleta se odločijo za otroke zelo kasno; poročajo se vse starejši, tudi družine ustvarjajo le starejši; pari se ne poročajo več tako zgodaj kot včasih; rodziny zakładają bardzo późno*.

Znaten delež podatkov predstavljajo izseki, ki govorijo o **velikosti** slovenske družine (A – 9 %, H – 6 %).²¹ V literaturi o obravnavani temi se poudarja, da prihaja pri dojemljanju in opredeljevanju, kaj je družina, do obširnih sprememb. »Spremembe družin po obliki zajemajo pluralizacijo družinskih oblik in zmanjševanje števila družinskih članov. Pluralizacija družinskih oblik zajema več vzporednih pojavov: zmanjševanje števila nuklearnih družin, naraščanje števila reorganiziranih družin in enostarševskih družin, pojav t.i. parastarševanja, naraščanje števila istospolnih družin in enočlanskih gospodinjstev. Hkrati se odvija tudi proces zmanjševanja števila družinskih članov, ki je po vsej verjetnosti povezan tudi s trendom upadanja stopenj rodnosti« (Švab 2001: 59). Podoba, kot jo lahko izluščimo iz izsekov, zbranih v to skupino, je raznolika. V Sloveniji obstajajo velike družine (tako v smislu večgeneracijskosti kot tudi po številu otrok): *vedno več mladih ima veliko družino; večgeneracijskost družin; duże rodziny; nie są to rodziny z dwójgiem dzieci, ale wielodzietne*, to je poljske anketirance kar presenetilo: [*Słowniec jest*] *wielodzietny!*; *rodziny, co było dla mnie zaskoczeniem, są duże; niektórzy mają po siedmioro rodzeństwa, a dla mnie są to liczby, które nie kojarzyły się ze Słowenią*. Slovenski anketiranci niso skrivali, da njihova družba tovrstnih odločitev pogosto ne odobrava: *velike družine okolica pogosto gleda zviška; većina ne razume odločitve drugih za veliko družino in jih kritizira*. Najbolj razširjen je družinski model 2 + 2 (je najpogostejši in se dojema kot optimalen): *tipična štiričlanska; v stereotipni družini sta dva otroka; v povprečju imajo ljudje 2 otroka; še vedno je vrednota »klasična«*

¹⁹ Deleži izsekov, zbranih v skupino 'ustvarjanje družine, neformalne zveze' so naslednji: a) neformalne zveze (A – 4 %, H – 2 %); b) ustvarjanje družine (A – 4 %, H – 2 %).

²⁰ Poljski ustreznik frazema »živeti na koruzi« ('żyć na kukurydzy') v pomenu 'živeti s kom v zunajzakonski skupnosti ali neskljenjeni partnerski zvezi' (SSF) in v pomenu 'živeti brez poroke' je »żyć na kocią łapę/ na kartę rowerową/na wiarę« (v dobesednem prevodu 'živeti na mačjo šapo/na kolearsko izkaznico/na zaupanje'), prim. USJP 2008, zv. 4: 1135; SFJP 1968, zv. 2: 901.

²¹ Razdelitev deležev pri izpisih, zbranih v skupino 'velikost slovenske družine, večgeneracijskost', je naslednja: a) velikost slovenske družine (A – 5 %, H – 4 %); b) večgeneracijskost (A – 4 %, H – 2 %).

4-članska družina (mati, oče, dva otroka); jak w wielu społeczeństwach o zachodnim modelu kultury są to już dziś małe rodziny z jednym albo dwojgiem dzieci. Niso redke niti majhne družine: mladi imajo malo otrok; rodziny z jednym dzieckiem lub niepełne: mnogi żyją samo z enim starszym; veliko otrok potuje od ločenega očeta do matere; veliko je enostarševskih družin.

Anketiranci so omenjali tudi **večgeneracijskost** (*wielopokoleniowość*): *ogromno je družin, ki živijo skupaj vsi v eni hiši; danes je pogosto, da več generacij družine živi pod isto streho; często spotykane wielopokoleniowe gospodarstwa domowe; rodziny wielopokoleniowe; silne więzi międzypokoleniowe. Pri avtostereotipu je na podlagi anketnih podatkov mogoče sklepati, da je razlog za večgeneracijsko bivanje lahko čisto praktične narave oz. povezan z določenimi koristmi: to, da se sin/hčera s svojo družino preseli nadstropje više, se mi zdi pravi fenomen v Sloveniji – in vendar bi rekla, da gre tu bolj za vzajemno korist, kot povezanost; večgeneracijsko sobivanje zaradi deljenja stroškov. Nekateri anketiranci vidijo negativne posledice tega pojava: s starši živi veliko mladih odraslih, kar pa je lahko za odnose prej negativno; pogosto je sobivanje večih generacij v isti hiši (zaradi nižjih stroškov in praktičnosti), kar pa prinese tudi konflikte, spet drugi pozitivne – sobivanje mlajših in starejših članov družine je izraz skrbi za prenos vrednot iz generacije v generacijo: skrb za prenašanje otrokom vrednot, ki jih omogoča večgeneracijskost.*

Anketno gradivo je omogočilo tudi delno izdelavo podobe **članov slovenske družine** (A – 20 %, H – 28 %).

Del podatkov predstavlja minizbirka izpisov na temo **otrok** kot članov družine (A – 5 %, H – 18 %).²² Tako slovenski kot poljski anketiranci so izpostavili, da slovenski otroci navadno dolgo živijo pri starših (celo ko so že odrasli in imajo svoje družine), zaradi česar se jih (zlasti na bolj konservativnih obmejnih območjih z Italijo in Madžarsko) dojema kot nesamostojne:

- *otroci pri starših živijo zelo dolgo; veliko mladih dolgo živi doma; veliko mladih do tridesetega leta živi pri starših; značilno je, da otroci (predvsem moškega spola) do poznega tridesetega leta živijo pri starših; otroci veliko krat živijo s svojimi starši tudi, ko odrastejo in že imajo svojo družino; verjetno je to širši pojav, ampak zdi se mi, da se mladi zelo pozno tudi mentalno osamosvojijo od svojih staršev; odrasli otroci si velikokrat uredijo stanovanje v mansardi, v kleti in podobno;*
- *wielu dorosłych ludzi mieszka z rodzicami; w zasadzie nie wylatują z tzw. rodzinnego gniazda; różnie to wygląda: dzieci zwykle długo nie są samodzielne w bardziej konserwatywnych regionach (np. blisko Włoch i Węgier).*

Dodatno mnenje anketirancev je bilo, da so lahko vzrok za to finančne težave: *veliko mladih ostaja doma, čeprav je to bolj povezano z denarjem; veliko mladih do tridesetega leta živi pri starših (zaradi finančnih razlogov); bardzo długo są zależni*

²² Skupek lastnosti, ki zadeva konceptualizacijo podobe otrok, je razdeljen takole: a) nesamostojen otrok (A – 4,5 %, H – 5 %); b) samostojen otrok (A – 0,5 %, H – 3 %); c) študent, ki se ob koncih tedna vrača k družini (A – 0 %, H – 10 %).

finansovo od rodnicov ze wzgledu na brak pracy – co wiąże się również z tym, że nie chcą kończyć studiów (gdy mają status studenta, jest szansa na dorywczą pracę) ali – to je vidno zlasti pri heterostereotipu – že prej omenjena navezanost slovenske mladine na družino: tesen odnos s straši; duža zażyłość z rodzicami; często mieszkają z rodzicami nawet na studiach i po studiach i niekoniecznie wynika to z kwestii finansowych, lecz z przywiązania do rodziny; podobno rzadko decydują się, żeby wyjeżdżać na stypendia zagraniczne, ponieważ czują się silnie związani z domem; większość absolwentów wraca w rodzinne strony i tam układa sobie dalsze życie. O tesnih odnosih s starši in družino priča številčna skupina izključno poljskih izsekov, ki govori o slovenskih študentih v študentskih domovih, ki se vsak konec tedna vračajo domov (H – 10 % od 18 %): na weekendy zawsze jeżdżą do domu; spędzanie czasu wolnego, szczególnie w trakcie weekendu, w domu rodzinnym; wielu z moich znajomych – studentów wraca do domu na weekendy; wielu Słoweńców, studiujących poza domem, wraca do swojej rodzinnej miejscowości na każdy weekend, nie zostając w Lublanie. Redno vračanje slovenskih študentov domov ob koncih tedna poljski anketiranci dojemajo kot presenetljivo (zelo drugačno od poljskega stanja): słoweńscy studenci na niemal każdy weekend wracają do domu – w porównaniu z moimi doświadczeniami z Polski byłem bardzo zaskoczony tym faktem; nie znam chyba żadnego studenta w Polsce, studiującego w innym mieście, który tak często odwiedzałby rodzinny dom. Tutaj robią to niemal wszyscy; przebywając głównie w środowisku studenckim, zauważyć można silny związek z rodziną – akademiki pustoszą każdego weekendu, co w Polsce nie jest tak popularne.

Iz dela poljskih anket je mogoče izluščiti nasprotno podobo – ta kaže na samostojnost slovenske mladine (H – 3 % od 18 %): *Słoweńcy nie mają problemu, żeby wyprowadzić się od rodziny, wynajmując mieszkanie i żyć samemu; sprawiali wrażenie osób niezależnych, dla których dorosłość oznacza samodzielność i wycofanie się z relacji z najbliższymi.*

Številčno nezanemarljivo skupino tvorijo izseki, zbrani v fragment koncepta, ki dodatno opredeljuje dolžnosti do otrok in vloge slovenskih **staršev** (A – 10 %, H – 4 %). Zanemarljiv del podatkov jih prikazuje v tipičnem odnosu do otrok – kot osebe, ki za svoje potomce skrbijo: *starši skrbijo za otroke; so zelo zaščitniški; dbajo o dzieci in – pri heterostereotipnem doemanju – jim pomagajo: rodzice pomagają dzieciom, jak tylko mogą; pomagający i wspierający dzieci.* Pojavljajo se tudi splošne informacije, ki namigujejo na usmeritev v partnerski (enakopraven) model, enakovredno porazdelitev starševskih obveznosti: *moški in ženska sta enakopravna; enakopravni družinski odnosi; vloge očeta in mame pa postajata čedalje bolj enakovredni, kar pomeni, da se z vzgojo otrok ukvarjata oba starša: oba starša se pogosto ukvarjata z vzgojo otrok; oboje rodziców bierze udział w wychowaniu dzieci.*

Anketiranci, predvsem Slovenci, so poskusili orisati žensko in moškega v kontekstu družinskih odnosov (profil žene/matere, moža/očeta).²³ Kljub temu, da partnerski model deluje, da se poudarja enakovrednost staršev pri obveznostih in vzgoji otrok, avtostereotipni model jasno izpostavlja požrtvovalnost Slovenke – dojemajo jo kot v odnosu

²³ Delež izpisov, ki tvorijo minizbirko o starših v vlogi žene/matere in moža/očeta, je naslednji: A – 4 % od 10 %, H – 1,5 % od 4 %.

do otrok zelo skrbno osebo, kar ustreza stereotipu *cankarjanske matere* (*cankarjevska mati*;²⁴ *zlasti matere so pogosto zelo požrtovalne do otrok, kar se kaže v finančni in praktični podpori (npr. kuhanje, vzgoja otrok); še vedno večja vloga matere pri vzgoji otrok (še posebej v zgodnjem otroštvu – večinoma ima bolniško za nego otroka mati); še vedno več gospodinjskega dela opravijo ženske*). Zaradi konotacije požrtovalnosti je podoba ženske kot žene in matere, kakor izhaja iz izjav slovenskih anketirancev, vrednotena pozitivno. Poljski anketiranci so opazili, da imajo posebej ljubezniv odnos do svojih mater sinovi – mati zanje vedno ostaja »prva dama« njihovih src: *synowie kochają swoje mamusie i mam wrazenie, że mama na wieki pozostaje „pierwszą damą” ich serc*. Tako dojemanje ne čudi – med anketiranci prevladujejo ženske, ki so Slovenca konceptualizirale s svoje perspektive (morda v navezavi na lastne izkušnje kot partnerica/žena predstavnika tega naroda).

Vrednotenje predstav o možu/očetu je lahko nekoliko bolj ambivalentno, čeprav je Slovenec – kot je videti že v prej navedenih izsekih – dojeman kot oseba, ki z ženo vse bolj sodeluje in jo v skrbi za družino podpira: *še vedno tradicionalna vloga v družini, ki se v novi dobi že nekoliko spreminja in moški več pomagajo pri vzgoji in urejanju doma kot v preteklosti; moški pogosto opravljajo tudi kakšna domača dela itd.; moški mora znati popravljati stvari (je tak vsestranski hišnik); mężczyźni są dobrymi mężami i w znacznym stopniu zajmują się dziećmi*. Slovenci so ob tem izrazili mnenje, da je izkazovanje posebnega spoštovanja zlasti očetu (v patriarhalnem smislu) v slovenski družini precej manjše kot v poljski: *spoštovanje očeta kot glave družine je precej manjše kot pri Poljaki*.

V zbranih izsekih se pojavljajo tudi izjave o **starih starših** (A – 2 %, H – 5 %). Slovenski anketiranci so glede odnosa z njimi omenjali določeno ambivalenco: *s stariimi starši ali ohranjajo dober odnos in so v stiku ali pa so skregani in niso v stiku*. Poljaki medtem pravijo, da so ti odnosi dobri, čeprav priložnostni: *ważni w rodzinie są dziadkowie, ludzie starsi; ze starszą generacją kontakt jest podtrzymywany, ale raczej okazjonalny, świąteczny*. Pri heterostereotipnem dojemanju je izpostavljeno, da se v slovenski družbi lasten življenjski slog babice in/ali dedka spoštuje v smislu, da se ju ne vključuje na silo v družinsko življenje otrok in vnukov: *poszanowanie wolnego czasu babci, która zamiast zając się wnukami spędza czas w kawiarni, na spacerach, basenach, spotkaniach towarzyskich*. Izjave tega tipa namigujejo, da gre za drugačno dojemanje vloge babice in dedka kot na Poljskem, kjer je izraba pomoči in prostega časa najstarejših članov družine običajna (na določen način je to izkoriščanje). Ob tem so poljski anketiranci izpostavili, da [so] v Sloveniji *starsi ludzie często zdrowi, samodzielni, zadbani, radośni i dożywają podeszłego wieku* (kar predpostavlja obolenost in nesamostojnost poljskih upokojencev, ki mdr. izhaja iz žrtvovanja za druge namesto skrbi zase). Obenem je v Sloveniji pogostejša kot na Poljskem praksa, da se starejši (po tuji ali lastni odločitvi) umaknejo v dom za starejše občane, kar je povezano z zaposlenostjo mlajših članov družine: *znacilno je tudi zanemarjanje ostarelih*

²⁴ Ne slovenski ne poljski kulturi ni tuja tematika materinske požrtovalnosti. Primerjalno poljsko-slovensko analizo kulturnih vzorcev na primeru izrazov *matka Polka* in *cankarjanska/Cankarjeva mati* je izvedla Agnieszka Będkowska-Kopczyk (2018).

v smislu neobiskovanja, s čimer so povezani veliki občutki osamljenosti starejših, ki se jih večinoma namesti v domove za ostarele; oddanie lub odejście starej babci do domu starców, ponieważ jest wyrozumiała względem zapracowania i obowiązków służbowych swoich dzieci.

V zbranim anketnem gradivu se pojavljajo tudi izpisi, ki govorijo o še enem pogostem članu slovenske družine – **živali** (A – 3 %, H – 1 %); najpogosteje gre za psa, za katerega se pari pogosto odločajo namesto otrok, kar pa kot problematično dojema le malokdo: *v povprečju imajo ljudje 2 otroka, psa/mačka; pogosto družina ima psa; za mnoge je pes »polnopraven« družinski član; veliko družin ima kakšnega hišnega ljubljénčka: hrčka ali mačko, običajno pa psa; veliko mladih se odloča za hišnega ljubljénčka, ponavadi psa, kot otroka; mladi pari se vedno več odločajo za psa kot otroka, kar je zaskrbljivoče; bardzo często na ulicy widzę matkę prowadzącą wózek i psa na smyczy.*

4 Drugo

Kategorija '**drugo**' (A – 6 %, H – 11 %, prim. graf 1) je dodatna, tvorijo pa jo izjave, ki jih ni mogoče vključiti v okvir prej opisanih modelov. To so mdr. informacije, da odgovora ni (A – 0,5 %, H – 3,5 %) – menimo, da je izogibanje odgovoru tudi pomenljivo, saj anketiraneec zaradi določenih razlogov svojega mnenja noče ali ne zna izraziti. Poleg tega je pri heterostereotipnem dojetanju del anketirancev svoje nepoznavanje odnosa Slovencev do družine ubesedil neposredno (H – 5,5 %): *nie wiem; nie mam pojęcia; nie mam zdania; trudno to zobaczyć z zewnątrz i ocenić, w jaki sposób zachowują się wewnątrz rodziny; Słoweńcy, których spotkałam, z reguły nie wypowiadali się na tematy dotyczące rodziny.* Nekateri slovenski anketiranci lastnosti, ki bi izražale njihov odnos do družine (A – 1 %), niso opazili: *ni posebnih značilnosti; nič posebnega ali pa menijo, da so odnosi lahko taki, kot so povsod: v resnici pa je tako kot povsod, so boljši in slabši odnosi, v veliki meri pa so odvisni od izkušenj posameznika (A – 3,5 %): odvisno od družine in vzgoje; od posameznika do posameznika se odnos do družine razlikuje – nekateri so uspeli oblikovati prijetno družinsko atmosfero, spet drugi trpijo in na podlagi pomanjkanja tovrstnega znanja ustvarjajo slabe odnose.* Poleg tega (,preostalo') je bilo pri avtostereotipu opozorjeno, da se slovenska družina lahko spopada z alkoholizmom (A – 1 %): *skoraj vsaka družina ima vsaj nekoga, ki ima problem z alkoholom; v stereotipni družini sta dva otroka, oče pijanec, in mati, ki vse prenaša.* Medtem pa so le poljski anketiranci v posameznih izjavah Slovenca konceptualizirali kot osebo, ki ima družino v drugih državah bivše Jugoslavije ali v oddaljeni Argentini (H – 2 %): *mają wielu krewnych w krajach byłej Jugosławii – w Chorwacji, Serbii, Bośni...; każdy ma rodzinę w innych krajach byłej Jugosławii lub gdzieś w Argentynie.*

5 Ugotovitve in zaključek

O velikem pomenu družine priča mdr. njena primerjava z domovino (gl. moto na začetku), pa tudi to, da družina v vsaki družbi opravlja dve temeljni funkciji: skrbi za

nataliteto – vzdržuje biološko nepretrganost družbe – in »je najpomembnejša institucija, ki posreduje temeljni in bistveni del kulturne dediščine širših skupnosti; v začetnem obdobju človekovega življenja se zdi ta njena vloga nenadomestljiva« (Adamski 2006: 306). Stereotipiziranje – kot trdi Gordon Allport – je »pravica najmanjšega napora« (gl. Aronson, Wilson, Akert 2012: 544), ki služi posploševanju in poenostavljanju, kar omogoča delovanje v svetu, polnem različnih dražljajev, ne da bi bilo te treba poznati podrobneje. Etnolingvistične raziskave si prizadevajo odkriti jezikovno podobo sveta ali vsaj njene fragmente; glede na njen antropocentrični značaj upoštevajo intersubjektivni zorni kot in perspektivo določene družbe, njen »splošni« način razmišljanja in hierarhijo vrednot. Naš prispevek obravnava poenostavljene predstave o odnosu Slovencev do družine, kot jih lahko ugotovimo na podlagi slovenskih in poljskih anketnih podatkov.

Pri tem se je jasno izoblikoval model s pozitivnim vrednotenjem. Za Slovence so značilni bližnji (tesni) odnosi, močne vezi, navezanost na družino, ki jo kot vrednato ceni. Tako konceptualiziran Slovenec je dojeman kot družinski človek, ki z družino (zlasti z bližnjimi člani) rad preživlja čas, kar je še posebej pomembno za praznike; v pogovorih družinske člane omenja pogosto, tudi če to pomeni odklon od teme pogovora. Pri družinskosti Slovencev je poleg modela z izrazito pozitivnim vrednotenjem opazna poteza, ki pri vrednotenju bližnjih odnosov priča o ambivalentnosti. V posameznih izjavah so starši v partnerskem odnosu tako res konceptualizirani kot ljubeči, skrbni, otroke podpirajo – vendar pa je s slovenske perspektive to lahko izrazito pretirana (in s tem odklonska, »patološka«) skrbnost.

V izoblikovanem jezikovno-kulturnem konceptu se je razkrila slovenska in poljska (tuja) perspektiva: različno profiliranje dojemanja družinskih odnosov pri Slovencih. Za model, oblikovan na poljskem gradivu, je značilna večja shematskost (enostranskost). Zlasti poljski anketiranci so odnos Slovencev do družine opredelili kot pozitiven, pa tudi kot sicer ustrezen, a distanciran.

Iz izjav samih Slovencev (pogosteje in izraziteje kot Poljakov) je bilo mogoče oblikovati pozitivnemu nasproten model, ki priča o negativno vrednotenem pomanjkanju močnih vezi v družini, posebej med mladimi; to nakazuje na postopen upad navezanosti na družino in tradicijo – po mnenju anketirancev je vzrok zlasti prevelika delovna obremenjenost in pomanjkanje časa. Podoba, ki se je izoblikovala na podlagi gradiva iz slovenskih izjav, je bolj pestra; pogled »od znotraj« razkriva veliko samokritiko. Pri takem dojemanju so družinski odnosi oddaljeni, celo slabi. Iz slovenskih izsekov se je izluščila tudi podoba (mladega) neodvisnega Slovence, ki je individualist, celo egoist, osredotočen na delo (ne pa na družino). Glavni razlogi za slabe odnose v družini so po oceni samih Slovencev družinski spori (zaradi denarja in delitve imetja) in pa pogoste ločitve oz. prekinitve stikov.

Iz opredelitev slovenskega odnosa do družine pri anketirancih je bilo mogoče podrobno razbrati tudi vrsto odnosa. To podobo dopolnjujejo skupine izsekov o ustvarjanju družine, njeni velikosti, zlasti pa tisti s podrobnejšim opisom družinskih članov. Posebej po oceni slovenskih anketirancev se prototipični Slovenec osamosvoji

in odloča za družino izjemno pozno. Najbolj razširjen model družine je 2 + 2. Opaženo je bilo tudi, da imajo Slovenci po več otrok, kar je bilo za Poljake presenetljivo, pri avtostereotipnem dojemanju pa obravnavano kritično.

Tako pri avto- kot pri heterostereotipu se je izrisala minipodoba, ki jasno priča o tem, da otroci dolgo bivajo pri starših (in starih starših) – celo še, ko odrastejo in imajo svojo družino; otroci so zato dojemani kot nesamostojni. Razlog za to je lahko praktične narave – koristi, ki jih prinaša skupno večgeneracijsko bivanje, finančni problemi (npr. visoke cene stanovanj, tudi najemnih) –, obenem pa gre tudi za navezanost slovenske mladine na družino: študenti se za konec tedna redno vračajo domov. Slovenski anketiranci so poskušali upodobiti tudi ženo oz. mater – dojemana je pozitivno: kot požrtvovalna, skrbna do otrok, ustreza stereotipu družini predane *cankarjanske matere* – in moža/očeta, ki ženo pri skrbi za družino podpira in se trudi z njo sodelovati. Kljub poudarjanju modela partnerske zveze in enakopravnosti v družini se mater dojema kot bolj angažirano kot očeta. Stari starši so konceptualizirani kot vitalni; prosti čas znajo lepo preživljati z drugimi upokojenci in niso nujno vpeti v skrb za vnuke. To, da se starejše da v dom za ostarele (ali tja odidejo sami), se dojema kot splošna praksa – za Poljaka pa je lahko le težko sprejemljivo. Pravi družinski član slovenske družine je pogosto tudi pes, ki vse pogosteje nadomešča otroke.

Skozi ankete izoblikovana podoba potrjuje tako pozitivno kot tudi negativno (to drugo le pri avtostereotipni oceni) vrednotenje družine – prastarega in idealizirajočega lepila, ki spaja ljudi (prim. Burkacka 2017: 90). V skladu s to podobo lahko torej delno potrdimo pregovor iz naslova, da se na sorodnike ni mogoče vedno zanesti, družinski prepiri pa niso redkost.

Iz poljščine prevedel Domen Krvina.

VIRI IN LITERATURA

- Franciszek ADAMSKI, 2006: Rodzina. *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 5. Ur. T. Pilch. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak. 306–11.
- Elliot ARONSON, Timothy D. WILSON, Robin M. AKERT, 2012: *Psychologia społeczna*. Prev. J. Gilewicz. Poznań: Zysk i S-ka.
- Jerzy BARTMIŃSKI, 1999: *Językowy obraz świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Jerzy BARTMIŃSKI, 2006a: *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Jerzy BARTMIŃSKI, 2006b: *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Jerzy BARTMIŃSKI, 2007: *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Jerzy BARTMIŃSKI, Iwona BIELIŃSKA-GARDZIEL, 2012: *Polski językowo-kulturowy obraz domu (cz. I). Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich*

- sąsiadów*. Ur. M. Abramowicz, J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel. T. 1. Lublin: Wydawnictwo UMCS. 9–45.
- Agnieszka BĘDKOWSKA-KOPCZYK, 2018: *Słowa klucze kultury na przykładzie wyrażen matka Polka oraz cankarjanska mati i Cankarjeva mati. Sedemdeset let poučevanja poljskega jezika v Ljubljani, posvečeno Nikolaju Ježu*. Ur. M. Wtorkowska, M. Waclawek, L. Rezoničnik. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 247–57.
- Karolina BIELENIN-LENCZWSKA, 2008: *Rodzina, ród, pokrewieństwo w perspektywie lingwistyczno-antropologicznej: analiza języka polskiego XVI wieku i elementów słowińskiej kultury tradycyjnej*. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Iwona BIELIŃSKA-GARDZIEL, 2009: *Stereotyp rodziny we współczesnej polszczyźnie*. Warszawa: SOW, Instytut Sławistyki PAN.
- Anna DĄBROWSKA, Janusz ANUSIEWICZ (ur.), 2000: *Językowy obraz świata i kultura*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Wioletta KOCHMAŃSKA, 2009: *Językowy obraz rodziny (na motywach wypowiedzi dzieci szkolnych). Ku antropologii rodziny*. Ur. L. Rożek. Częstochowa: Akademia im. Jana Długosza. 127–40.
- Leonarda MARIAK (ur.), 2019: *Współczesny i dawny obraz rodziny w języku*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Tanja RENER, 1996: *Konceptualizacja razmerja mladina – družina. Predah za študentsko mladino*. Ur. M. Nastran Ule. Ljubljana: Urad RS za mladino, Zavod RS za šolstvo. 119–52.
- Tanja RENER, Vika POTOČNIK, Vera KOZMIK (ur.), 1995: *Družine: različne – enakopravne*. Ljubljana: Vitrum.
- Virginia SATIR, 1995: *Družina za naš čas*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- SFJP = Stanisław SKORUPKA, 1989: *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. T. 1–2. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- SPSPI = Matej METERC, 2020–: *Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov*. [Na spletu](#).
- SSF = Janez KEBER, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. [Na spletu](#).
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. [Na spletu](#).
- Alenka ŠVAB, 2001: *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče (Sodobna družba).
- Ryszard TOKARSKI, 2001: *Słownictwo jako interpretacja świata. Współczesny język polski*. Ur. J. Bartmiński. Lublin: Wydawnictwo UMCS. 343–70.
- USJP = *Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. 1–4. Ur. S. Dubisz. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. 2008.
- Maria WACLAWEK, 2015: *Czas na stereotyp chłopaka i jego modyfikacje (na przykładzie wypowiedzi młodzieży). Czas na... Język i dydaktyka w badaniach młodych naukowców*. Ur. A. Guzy, D. Jagodzińska, M. Waclawek, A. Zok-Smoła. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 185–325.
- Maria WACLAWEK, Maria WTORKOWSKA, 2021: *Z rodziną dobrze nie tylko na zdjęciu? O polskim stosunku do rodziny w opinii ankietowanych Polaków i Słoweńców*. *Annales*

Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio N, Educatio Nova. Vol. 4. 447–66.
[Tudi na spletu.](#)

Maria WACŁAWEK, Maria WTORKOWSKA, 2022: *O Polakach i Słoweńcach – w kręgu językowo-kulturowych stereotypów*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. [Tudi na spletu.](#)

Anna WIERZBICKA, 2007: *Słowa klucze. Różne języki – różne kulury*. Prev. I. Duraj-Nowosielska. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

WSJP = *Wielki słownik języka polskiego PAN*. Ur. P. Żmigrodzki. Instytut Języka Polskiego PAN. [Na spletu.](#)

STRESZCZENIE

Stereotypy jako „obrazy w głowach” wpływają na myślenie, postępowanie i zachowanie ludzi. Interesuje nas to, jak sami się postrzegamy i jak widzą nas inni. Badania etnolingwistyczne dążą do odtworzenia (fragmentów) językowego obrazu świata. Rekonstruowany językowo-kulturowy stereotypowy obraz jest antropocentryczny, uwzględnia intersubiektywny punkt widzenia i perspektywę danej społeczności, jej „potoczny” sposób myślenia i hierarchię wartości. Niniejszy tekst dotyczy symplifikującego wyobrażenia stosunku Słoweńców do rodziny, odtwarzanego na podstawie danych ankietowych, zebranych wśród łącznie 200 polskich i słoweńskich respondentów, mających kontakt z przedstawicielami obu nacji. Pomiar przeprowadzono na grupie, która została dobrana na zasadzie dostępności. Materiał podzielono na działy: 1) typ relacji; 2) założenie rodziny, jej wielkość i członkowie; 3) inne. Porównanie ujęć auto- i heterostereotypowego (a dokładnie polskiego) umożliwiło zrekonstruowanie pełniejszego obrazu językowo-kulturowego portretu Słoweńca stosunku do rodziny. Autorki nie ignorowały cech wskazywanych jednorazowo, zakładając zmienność kulturowo zależnych stereotypowych wyobrażeń oraz dystans do wykorzystanej metody badawczej i uzyskanych za jej pomocą wyników. Ankietowani okazali się wnikliwymi obserwatorami, językowo określając typy relacji rodzinnych Słoweńca (relacje bliskie, wyważone, dalekie), jego cechy w kontekście rodziny, a także dane dotyczące założenia rodziny, jej wielkości i członków. Obraz językowo-kulturowy stosunku do rodziny Słoweńca współtworzą – pośrednio przywołane w niniejszym tekście – aspekty (cechy) psychiczne, społeczne, psycho-społeczne, intelektualne, etyczne, bytowe i kulturowe. Rekonstruowany model potwierdza zarówno pozytywne, jak negatywne wartościowanie słoweńskiej rodziny postrzeganej z perspektywy własnej grupy, a głównie pozytywne i wyważone z perspektywy obcej (polskiej). Ujęcie autostereotypowe odznacza się dużym samokrytycyzmem.